

A KÜL- ÉS BELVILÁG ÉRZÉKEL- HETŐ ÉS ÉREZHETŐ LÉT- JELENSÉGEI.*

IRODALMUNK egyik ága sem meddő any-
nyira eredeti termékekben, mint a böl-
csészeti. Évek mulnak el a nélkül, hogy
a szorosán iskolai használatra szánt tan-
könyveken kívül, e téren valami legki-
sebb figyelemre méltó, műről vehetnénk
tudomást, s Apáczai Csery János tudo-
mányának önnálló művelőivel, a »magyar
egyezményes filozófia« halva született
gyermekének rég elhallgatott védőit le-
számítva, alig találkozunk irodalmunk-
ban. S ha évek folyamán elvétve meg is
jelenik egy-egy bölcsészeti mű, ez külföldi
rendszerek szolgai átültetésénél alig
egyéb, ha pedig eredeti, úgy kevés kivé-
tellel nagyon is eredeti, józan ész nem
járta utakra tévedő könyv az, melyben
egy-egy könyvtárába merült »öreg ur«
bocsátotta világgá olvasó szobájában fo-
gamzott fantazmagóriáit. A bölcsészeti
szellem ezen hiánya azután meg is lát-
szik minden szellemi működésünkön. Iro-

dalom és közéletben egyaránt vagy pusztá fantomok, a való világ légkörén kívül eső legvárak után kapkodnunk, vagy egyszerre nagyon is részletekbe merülő reális speciálisták leszünk s szemünk elől tévesztjük a dolgok szerves egybefüggését, melyet csak is a józan bölcsészeti szellem értethet meg velünk. Azonban hagyjuk ezt, nem szellemi életünk kórtüneteiről akarunk értekezni, hanem egy eredeti bölcsészeti műről megemlékezni, melyről azonban előre is jegyezzük meg, hogy aligha emelkedik túl az eredeti bölcsészeti művek előbb említett második kategóriáján. Címe és szerzője után ítélve hinnünk kellene, hogy meg akar ismertetni ama küzdelemmel, mely a metafizikai bölcsészet s a természettudományok között mai napság még eldöntetlenül folyik, és melynek magas problémáiról, s messze kiható következményeiről irodalmunkban édes keveset olvashatunk. Ezen várakozásunkban azonban már az első fejezetek elolvasása után gyökeresen csalódunk. Már az előszó kuszált eszmeláncolata mutatja, hogy a könyve felett 25 éven át gondolkozott szerző, ki könyve elején azt állítja, hogy »felzajlott érzelmei ezen írata rendbehozatalával nyugalomba simultak el« nem tudta eszméit összhangba hozni, s könyvének majd a hegei diálektikának legnehezebb fegyverzetét csörtető, majd a természettudományok legelemibb tanait tartalmazó lapjain végig hatolva, alig tudunk számot adni azon alapegységéről, mely a kül- és belvilág létjelenségeit összhangba hozná vagy velünk megértetné. Pedig a kül- és belvilág tüneményei különszerűségének s a fizikai és pszichikai világ dualizmusának megszüntetése s a kettő közti Plató által felállított és a keresztyén dogmák által is akxiomaképpen tanított ellentétnek kiegyenlítése képezi a modern természettudományok nagy problémáját, melynek megoldásáért évenként, annyi tentát és papirost fogyasztanak a természettudományi monizmus hívei. Szerzőnk azonban ezekről alig emlékezik meg, s kétszáz lapon hosszan magyarázva a kül- és bel-jelenségek ala-

kulását a dualizmus és isteneszme révén
köt ki anélkül, hogy komoly felfedező
utat kísértett volna meg ama vidékek
felé, melyek megismerésén hasztalan fá-
radott Thaleszen kezdve az ó és új világ
minden filozofusa. De szerzőnk eszmei-
nek megértését nehezíti s csaknem le-
hetetleníti ama homályos nyelv, és saját-
ságos terminologia, melylyel megküzdni
egy látszik alkotója sem bír. Már ma-
gok az abszolút fogalmakra használt sza-
vak, *vonzany, léteny, érzeny, tudany, stb.*
a metafizika szórszálhasgató *distinc-*
notiói és mélységet negélyző homályossá-
gai közé terelnek, s az egész műre meddő
metafizikai speculáció bélyegét ütik.

Ime szerzőnk észjárása próbakövéül
a *lét* (a konkrét valóság) s a *léteny* (az
abszolútlevő a régi filozofia *«ense»* ének)
meghatározása:

Lény a neve mindannak a mi alakulé-
kony és érzékeny alakulatának és alakulásá-
nak akár minden akár csak bizonyos részé-
ben is. Lény mindaz, a mi *léttel* és *önfenn-*
tartásérzettel vagy *összetartással* bír.

A világban volt és lehető minden lények-
nek egymással összefüggő együttes létálló-
mánya a *léteny*, vagyis: *léteny az*, mi az
érzékelhető és észlelhető világ minden lehető
alakulataiban és részeiben, a belképzetekben
egy miként a külvilágokban, ezeknek min-
den változandóságuk mellett is, mint közös
sajátságos lényeg állandólag megvan és meg-
marad.

Azt azonban, hogy mi tehát az a lé-
nyeges a mi állandólag megmarad, a *lét*
minden alakulatában, s melynek tág ke-
retén belől épp úgy elérnek a ioniai is-
kola és az eleatai ontológiai koncepciói,
mint Platón eszméi, Descartes és Spinoza
substanciái, Leibnitz monádjai, s Kant-
nak az emberi tudás véghatárául oda
állított *Ding an sich*-e. arról szerző vajmi
keveset szól. Találkozunk ugyan köny-
vében a paránytheoriával eleget, de a ter-
mészettudományok mai álláspontján a
metafizikai atomizmus nem elégséges a
mindenség ontológiai magyarázatára.

De menjünk tovább. A természettu-
dományok nagy vívmánya, a mindenség
okozati összefüggése s a tünemények tör-

vényszerűségének erre alapított eszméje
sincs e könyvben távolról sem méltá-
nyolva, mutatja ezt a törvénynak a ter-
mészettudományokat lenéző hegei di-
alektika legszebb napjaira emlékeztető
definiója.

Törvény az alakulatnak elem- és alkat-
részei közti közös, az alakulat fenntartására
és gyarapítására célzó, azon sajáttság, mely
az elem- és alkatrészek állandóbb, mara-
dandóbb tulajdonságaira építi az alakulat
közlétét.

Ily metafizikai homályosságu intro-
dukció után következik az egyes lények
alakulási feltételének és viszonyainak a
természettudományok legelenőbb tanaí-
val illusztrált felsorolása. Szerző mindent
az alakulás eszméjéből magyaráz, mely
sokban hasonlít a hegei híres *werden*
eszméjéhez. Mindent a szüntelen alakuló
léteny folytonosan változó alakulatának
tartva, magát a földet is élő lénynek ve-
szi, mely »más érzékek és szervek által
közlekedik mint a minőket mi ismerhe-
tünk«, vagyis szerzőnk szavát idézve: a
föld maga is egészben, egyénileg, egy élő
törzslényt képezvén, ha az életfok mérté-
keül azon hőfokot vesszük, melylyel az
illető állat bír, akkor földgömbünknek
mint állatnak léte és működése annyi-
val nagyobb, emelkedettebb a rajta levő
állatokénál, mint a mennyivel nagyobb
annak belső hőfoka a rajta élő állatok
hőfokánál. Mint az egyes lények a foly-
tonos alakulásban levő létenynek, úgy az
érzés és tudás is csak a tudany egy
áramlati alakulása, épp úgy mint az ér-
zelem az érzenyé vagyis az abszolút a
mindenségben létező érzelemé. Szerén-
te ugyanis: valamint a villany, déleny stb.
úgy a tudany is mint a tudalmak együt-
tes létállománya egy áramlati alakulat,
melynek sajátyszerű bizonyos hullámozása
teszi a tudást, tudalmat úgy, miként a
fénygáz hullámozása teszi a világosságot.

A főhiba azonban nem itt van, ha-
nem abban, hogy szerzőnk a metafizikai
állásponttról letérni nem tud. Ő a léteny
alakulását a léteny *immanens* tulajdon-
ságának tartja s feleli, hogy ezzel még
semmi sincs megmagyarázva a természet-

tudományok által ekzakt igazságokhoz szoktatott elménk előtt, s Darwin theoriáját épp az teszi epochalissá az emberiség szellemi történetében, hogy a *lét küzdelmének* eszméje által az alakulások ezerféleségének érthető okát tudta előnkbe állítani. Szerzőnk azonban a tudomány ez irányban tett újabb kutatásairól épp úgy hallgat, mint művének a lélektani fejlődésről — vagy szerénte alakulatokról — szóló és felette hézagos részében, a darwinistáknak az eszmetársulás és az öntudatlan cselekvések vagy is az általuk ugynevezett *reflex action*-okra alapított pszichológiai vizsgálódásairól. De hagyjuk el mindezt s fordítsunk e könyv véglapjaira, hol a szerző kibékíteni akarja a materializmus és spiritualizmust. Sikerülte ez neki. Mondjuk meg határozottan hogy nem. Szerző maga is a régi filozofia dualisztikus felfogásába esik vissza, bármennyire igyekszik is attól látszólag szabadulni. Világosan kitűnik ez a könyv véglapjainak következő ellenmondásos és nehézkes soraiból.

Valamint az anyag úgy a szellem is ugyanazon létenynek alakulatai *ellentétes* irányulatban, a mennyiben: az anyag határozott alakba különválni — elemekre megoszlan, — a szellem pedig határtalanul egyesülni, kiegészülni iránylik.

A világegyetem maga is egy élő alakulat, melynek érzékelhető részei együtt teszik annak világ-testét; azon áramlatok pedig, melyek azt előttünk érzékelhetlenül összműködésre bírják, teszik annak világ-szellemét, melynek érzelmi része a mindentudóságban van.

Alább pedig szóról-szóra így nyilatkozik a szerző:

Miként az alakulatok végnélküli határa az űrben és mindannyi lét időben, aként az érzelem és tudalom kifogyhatlan terjedelme az istenben van; a kit érzékelni nem, csak éreznünk lehet.

Első pillanatra látjuk, hogy ez a felvetett kérdésekkel összefüggő nagy problémáknak kielégítő megoldása nem lehet. Metafizika és bár mily ügyesen kezelt dialektika nem elégséges magában ezen problémák megoldására, különösen

nem akkor, ha az eszmék ki nem forrot-
tak és logikai kapocs nélkül vannak egy-
más mellé állítva. Szerzőnk ki akarta
egyeztetni a bölcsészet egymást kizáró
két iskolájának Plato és Aristoteles által
reánk maradt ellentétességét, de nem
volt elég határozott arra nézve, hogy az
ujabb természettudomány monizmusá-
nak álláspontjára állhatna. Így műve
nem egyéb, mint egy célttévesztett me-
tafizikai spekuláció, mely nehézkes nyel-
vével a könyvkiadások fenekére tapad s
a nagy közönség közé soha elterjedni
nem fog, de még a szakférfiak között
sem számolhat méltánylásra, mert szer-
zője igen csalódott midőn azt hitte, hogy
eszméi könyve megírása közben össz-
hangra simultak.

T. L.